

РОЛЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

THE ROLE OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES IN ENSURING STATE SECURITY DURING A SPECIAL PERIOD: CRIMINAL LAW ASPECTS

Тарасенко О.С., к.ю.н., директор

Департамент освіти, науки та спорту Міністерства внутрішніх справ України

Актуальність статті полягає в тому, що недостатня ефективність роботи правоохоронних органів може призвести до загострення внутрішньої ситуації та підриву довіри суспільства. Особливого значення набуває боротьба з корупцією серед посадових осіб, яка може послаблювати державний захист. Також важливо забезпечити належне фінансування та ресурсну підтримку правоохоронних органів. Вирішення зазначених проблем потребує комплексного підходу, що включає правові, організаційні та технічні заходи. Метою статті є дослідження ролі правоохоронних органів у забезпеченні державної безпеки під час особливого періоду через призму кримінально-правових аспектів. У статті досліджується роль правоохоронних органів у забезпеченні національної безпеки та оборони України. Конституція України визначає захист прав і свобод громадян як найвищу соціальну цінність, що зумовлює обов'язок держави та її інституцій, зокрема правоохоронних органів, забезпечувати безпеку суспільства. Визначено основні правоохоронні органи, які здійснюють свою діяльність у цій сфері, зокрема Національну поліцію, Службу безпеки України, Державне бюро розслідувань, Національне антикорупційне бюро України та інші. Проаналізовано наукові підходи до визначення поняття «правоохоронні органи» та їх функцій. Встановлено, що корупція становить суттєву загрозу для національної безпеки та потребує ефективної протидії з боку спеціалізованих антикорупційних органів. Окреслено роль військових формувань, таких як Національна гвардія України та Військова служба правопорядку України, у забезпеченні правопорядку і захисту державного суверенітету. Визначено правові аспекти діяльності органів прокуратури у сфері національної безпеки. Підкреслено необхідність удосконалення законодавчого регулювання щодо визначення переліку правоохоронних органів. Окреслено проблеми взаємодії між різними суб'єктами системи національної безпеки. Наголошено на потребі підвищення ефективності функціонування правоохоронних органів у контексті викликів, що стоять перед Україною. Запропоновано удосконалити механізми контролю за діяльністю правоохоронних органів для підвищення рівня безпеки держави.

Ключові слова: правоохоронні органи, національна безпека, оборона держави, корупція, законодавство, прокуратура, поліція, Національна гвардія України, Служба безпеки України.

The relevance of the article lies in the fact that insufficient efficiency of law enforcement agencies can lead to aggravation of the internal situation and undermining of public trust. Of particular importance is the fight against corruption among officials, which can weaken state protection. It is also important to ensure adequate funding and resource support for law enforcement agencies. Solving these problems requires a comprehensive approach, including legal, organizational and technical measures. The purpose of the article is to study the role of law enforcement agencies in ensuring state security during a special period through the prism of criminal law aspects. The article examines the role of law enforcement agencies in ensuring national security and defense in Ukraine. The Constitution of Ukraine defines the protection of citizens' rights and freedoms as the highest social value, which imposes an obligation on the state and its institutions, particularly law enforcement agencies, to ensure public security. The main law enforcement agencies operating in this area are identified, including the National Police, the Security Service of Ukraine, the State Bureau of Investigation, the National Anti-Corruption Bureau, and others. Scientific approaches to defining the concept of "law enforcement agencies" and their functions are analyzed. It is established that corruption poses a significant threat to national security and requires effective counteraction by specialized anti-corruption agencies. The role of military formations such as the National Guard and the Military Law Enforcement Service in maintaining public order and protecting state sovereignty is outlined. The legal aspects of the prosecutor's office activities in the field of national security are determined. The need to improve legislative regulation regarding the definition of the list of law enforcement agencies is emphasized. Problems of interaction between various entities in the national security system are outlined. The necessity of increasing the efficiency of law enforcement agencies in the context of the challenges facing Ukraine is highlighted. It is proposed to improve control mechanisms over the activities of law enforcement agencies to enhance the state's security level.

Key words: law enforcement agencies, national security, state defense, corruption, legislation, prosecution, police, National Guard, Security Service of Ukraine.

Постановка проблеми. Під час особливого періоду, зумовленого воєнним станом, надзвичайним станом або іншими кризовими обставинами, зростає загроза державній безпеці, що вимагає посиленої діяльності правоохоронних органів.

Основною проблемою є забезпечення правопорядку та протидія кримінальним правопорушенням, які становлять загрозу суверенітету й територіальній цілісності держави. У таких умовах зростає ризик диверсійної діяльності, тероризму, колабораціонізму та незаконного обігу зброї.

Водночас важливо не допустити зловживання владою та порушення прав громадян з боку силових структур. Законодавство України передбачає посилену відповідальність за державну зраду, шпигунство та пособництво державі-агресору. Однак у реаліях особливого періоду правоохоронні органи стикаються з труднощами у зборі доказів та оперативному розслідуванні кримінальних правопорушень.

Значну роль відіграють спеціальні заходи, такі як контррозвідувальні операції, контроль інформаційного простору та мобільні перевірки. Водночас необхідно дотримуватися принципів законності та забезпечення

прав людини. Використання спеціальних процесуальних норм потребує чітких механізмів контролю для уникнення свавілля. Важливим аспектом є координація дій правоохоронних органів із військовими структурами та міжнародними партнерами.

Недостатня ефективність роботи правоохоронних органів може призвести до загострення внутрішньої ситуації та підриву довіри суспільства. Особливого значення набуває боротьба з корупцією серед посадових осіб, яка може послаблювати державний захист. Також важливо забезпечити належне фінансування та ресурсну підтримку правоохоронних органів. Вирішення зазначених проблем потребує комплексного підходу, що включає правові, організаційні та технічні заходи.

Аналіз останніх досліджень. Останні наукові праці зосереджені на вивченні правових механізмів реагування правоохоронних органів на загрози державній безпеці в умовах воєнного стану та інших кризових ситуацій. Дослідники акцентують увагу на кримінально-правових аспектах запобігання та протидії диверсіям, тероризму, колабораційній діяльності. Серед авторів, які присвятили

своїй праці цим питанням, можна виокремити таких дослідників: Бандурка О. М., Вітвіцький С. С., Григоренко А. В., Дрозд О. Ю., Копотун І. М., Костицький В. В., Назимко Є. С., Оніщенко Н. М., Павлюк О. О., Приймаченко Д. В., Шаблістий В. В., Юнін О. С. та інші.

Метою статті є дослідження ролі правоохоронних органів у забезпеченні державної безпеки під час особливого періоду через призму кримінально-правових аспектів.

Виклад основного матеріалу. У періоди особливого стану в державі відбувається зростання загроз національній безпеці, серед яких можна виокремити терористичну діяльність, диверсії, збройні конфлікти та масові заворушення. В таких умовах значно підвищується роль правоохоронних органів, які несуть відповідальність за дотримання правопорядку, протидію злочинності та реалізацію державної політики у сфері безпеки.

Як результат, правоохоронні органи виконують функції щодо запобігання, припинення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень, особливо тих, які становлять загрозу для національної безпеки й оборони. Основна мета державної політики у цій сфері – захист прав і свобод громадян, їхнього життя та гідності, створення безпечного середовища для життєдіяльності, а також забезпечення стабільності конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності держави [1]. Водночас, як зазначає Музичук О. М., «відсутність чітко визначеного переліку правоохоронних органів призводить до значних труднощів, зокрема у питаннях правового й соціального захисту їхніх співробітників, а також у сфері громадського контролю за їхньою діяльністю» [2, с. 17–18].

Шкуля Т. О. пропонує розглядати поняття правоохоронних органів у двох аспектах: у широкому сенсі до них зараховують суди, прокуратуру та установи, які займаються боротьбою зі злочинністю, тоді як у вузькому значенні – лише останні [3, с. 179].

Лавніченко О. В. підкреслює, що у боротьбі із зовнішніми загрозами національній безпеці ключова роль належить Збройним Силам України (далі – ЗСУ), Службі зовнішньої розвідки України та Державній прикордонній службі України. Водночас, для протидії внутрішнім загрозам основними органами, що несуть відповідальність, є Міністерство внутрішніх справ України (далі – МВС України), Служба безпеки України (далі – СБУ) та Міністерство надзвичайних ситуацій України. Ці відомства повинні мати необхідні ресурси, сили та відповідні структури для виконання спеціальних завдань. Військова організація держави відіграє ключову роль у захисті України, забезпеченні її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності кордонів, а також у протидії зовнішнім військовим загрозам [4, с. 9].

Відповідно до ст. 17 Конституції України, ЗСУ здійснюють функції з оборони держави, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. Паралельно з цим, відповідні військові формування та правоохоронні органи несуть відповідальність за державну безпеку й охорону державного кордону, а порядок їхньої діяльності регламентується законодавчими нормами [1].

Питання класифікації правоохоронних органів залишається дискусійним серед науковців, що обумовлює необхідність розгляду цього поняття у різних аспектах. Відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», до правоохоронних органів належать: прокуратура, Національна поліція України (далі – НПУ), СБУ, Військова служба правопорядку у ЗСУ, Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ), прикордонна служба, органи доходів і зборів, установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, правоохоронні органи, державна лісова охорона та інші установи, що виконують правозастосовні або правоохоронні функції [5].

На думку Тація В. Я., широке тлумачення поняття «правоохоронні органи» призводить до того, що до них зараховують майже всі органи виконавчої влади, які тією чи іншою мірою здійснюють правоохоронну діяльність, навіть якщо їхні функції лише частково пов'язані із цією сферою. Таким чином, у структурі державного управління можна виокремити близько 80 установ, що виконують хоча б одну функцію правоохоронної діяльності. Однак з огляду на їхню природу та основне призначення, не всі ці органи можуть бути визнані повноцінними правоохоронними інституціями [6, с. 234].

Серед ключових правоохоронних органів особливе місце займає НПУ. У ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» окреслено її основні завдання, зокрема:

- підтримання публічного порядку та безпеки;
- захист прав і свобод громадян, а також інтересів держави та суспільства;
- протидія злочинності;
- надання допомоги особам, які через певні обставини, зокрема економічні, соціальні або надзвичайні ситуації, потребують такої допомоги [7].

Не всі завдання, які виконує НПУ, безпосередньо пов'язані із забезпеченням національної безпеки та оборони, оскільки сфера її діяльності охоплює широкий спектр правоохоронних функцій.

Важливе місце в системі правоохоронних органів України займає СБУ. Це державний орган спеціального призначення, який має правоохоронні функції та виконує ключову роль у гарантуванні національної безпеки. Враховуючи характер її повноважень, можна зробити висновок, що ця структура також здійснює вагомий внесок у сферу оборони держави.

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про Службу безпеки України», цей орган у межах визначеної законодавством компетенції виконує функції, пов'язані із захистом державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, а також економічного та науково-технічного потенціалу країни. Крім того, СБУ відповідає за охорону державної таємниці та захист законних інтересів держави й прав громадян від діяльності іноземних спецслужб, окремих осіб, організацій або груп, що становлять загрозу для безпеки країни [8].

Серед правоохоронних органів, які відіграють значну роль у формуванні та реалізації державної політики у сфері національної безпеки та оборони, особливе місце займає прокуратура. Це зумовлено специфікою її діяльності, закріпленою у чинному законодавстві. Зокрема, прокуратура виконує функцію організації та процесуального керівництва під час досудового розслідування кримінальних правопорушень та інших незаконних дій, передбачених Кримінальним кодексом України [9], які стосуються національної безпеки та оборони держави. Оскільки наслідки таких правопорушень можуть негативно впливати на стан безпеки країни, роль прокуратури у цій сфері є надзвичайно важливою.

Значний вплив на забезпечення національної безпеки та оборони мають антикорупційні правоохоронні органи. Незважаючи на те, що в наукових колах тривають дискусії щодо того, чи можна вважати корупцію безпосередньою загрозою для безпеки держави, її руйнівний вплив є очевидним.

Корупція, як соціально-економічне явище, виходить за межі сфери державного управління і з правової точки зору може зачіпати будь-яку сферу суспільного життя, в якій задіяні посадові органи державної влади, місцевого самоврядування або інших публічних чи корпоративних структур. Її негативний вплив на систему національної безпеки є визначальним, оскільки корупція не тільки спричиняє негативні наслідки, а й підриває функціонування державних інституцій, сприяючи «тінізації» публічних функцій посадовців та створенню напівлегальних механізмів управління, що базуються на корупційних зв'язках.

Високий рівень корупції суттєво ускладнює формування дієвої системи національної безпеки та оборони, сповільнюючи розвиток її ключових елементів. Тому до суб'єктів, які забезпечують національну безпеку та оборону, необхідно віднести також антикорупційні правоохоронні органи. Одним із таких органів є НАБУ, яке здійснює боротьбу з найбільш серйозними проявами корупції серед посадових осіб, чиї незаконні дії або бездіяльність можуть завдати шкоди інтересам держави.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», основним завданням цього органу є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, вчиненим високопосадовцями, які виконують державні чи місцеві управлінські функції, якщо такі правопорушення загрожують національній безпеці [10].

На рівні законодавства чітко закріплено, що наслідки корупційних правопорушень можуть становити загрозу для безпеки держави. Це ще раз підтверджує важливість і доцільність включення антикорупційних органів до переліку структур, які забезпечують національну безпеку та оборону країни. Окрім цього, важливим суб'єктом у сфері забезпечення національної безпеки є Державне бюро розслідувань (далі – ДБР).

У боротьбі з корупційними кримінальними правопорушеннями ДБР відіграє важливу роль, оскільки ці злочини безпосередньо впливають на ефективність функціонування національної безпеки. Тому розглядати ДБР як один із суб'єктів, що забезпечують безпеку та оборону держави, є цілком обґрунтованим.

Ще однією вагомою правоохоронною структурою у сфері національної безпеки є Військова служба правопорядку у ЗСУ. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України», цей орган є спеціальним правоохоронним формуванням у складі ЗСУ, яке здійснює завдання із забезпечення правопорядку та військової дисципліни серед військовослужбовців, а також бере участь у заходах з протидії диверсіям і терористичним актам на військових об'єктах [11].

Виконання цих завдань безпосередньо сприяє формуванню ефективної системи національної безпеки та оборони. Аналіз законодавчих норм, зокрема Закону України «Про Національну гвардію України», свідчить про те, що ще одним важливим суб'єктом у цій сфері є Національна гвардія України (далі – НГУ).

НГУ є військовим формуванням, що виконує правоохоронні функції та входить до складу МВС України. Основним її завданням є захист життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства та держави від злочинних дій і будь-яких інших протиправних посягань.

Окрім цього, НГУ здійснює охорону громадського порядку, забезпечує громадську безпеку, бере участь у заходах із гарантування державної безпеки та охорони державного кордону. Також вона виконує функції з протидії терористичним загрозам і боротьби з діяльністю незаконних збройних формувань [12].

Беручи до уваги військовий статус і правоохоронні функції цього формування, можна стверджувати, що НГУ виконує важливі завдання у сфері забезпечення національної безпеки та оборони держави, взаємодіючи при цьому з іншими державними структурами.

Ще одним суб'єктом, який здійснює діяльність у сфері національної безпеки, є Управління державної охорони України. Це державний правоохоронний орган спеціального призначення, який підпорядковується Президенту України та перебуває під контролем Верховної Ради України. Основними завданнями цього органу є:

- здійснення державної охорони органів державної влади;
- забезпечення безпеки посадових осіб, визначених законодавством, як на території України, так і за її межами;

- захист членів сімей таких посадових осіб, якщо вони проживають разом або супроводжують їх;

- виявлення, запобігання та припинення протиправних дій щодо охоронюваних осіб і об'єктів;
- охорона важливих державних об'єктів;
- забезпечення безпечної експлуатації транспортних засобів, призначених для перевезення охоронюваних осіб;
- участь у заходах з протидії тероризму [13].

З огляду на викладене вище, можна дійти висновку, що Управління державної охорони України є важливим правоохоронним органом, який здійснює значний вплив на формування та реалізацію державної політики у сфері національної безпеки й оборони. У переліку ключових правоохоронних структур, що забезпечують національну безпеку та оборону держави, одним із найважливіших є орган охорони державного кордону. Ця структура є головною складовою у системі Державної прикордонної служби України, на яку покладено виконання завдань із забезпечення недоторканності державного кордону України, захисту суверенних прав країни у її виключній (морській) економічній зоні, а також виконання інших повноважень, передбачених чинним законодавством.

Орган охорони державного кордону, а також його структурні підрозділи, мають право здійснювати свою діяльність не лише у межах закріпленої території відповідальності, а й за її межами, зокрема на території суміжних держав, у порядку, визначеному законодавством України. До складу органів охорони державного кордону входять прикордонні загони, окремі контрольно-пропускні пункти та авіаційні частини. Крім того, у межах цих структур діють оперативно-розшукові підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність відповідно до положень Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [14].

Крім зазначених структур, у межах нашого дослідження важливо звернути увагу на державні органи, що формально не належать до правоохоронних та не виконують безпосередніх правоохоронних функцій, але мають суттєвий вплив на забезпечення національної безпеки України [15]. Особливе значення у цьому контексті належить розвідувальним органам України. При цьому варто враховувати, що науковий аналіз діяльності таких структур ускладнюється через обмежений доступ до відповідної інформації.

На основі проведеного аналізу можна дійти висновку, що до основних правоохоронних органів, які відіграють ключову роль у забезпеченні національної безпеки та оборони держави, варто зарахувати: НПУ, органи прокуратури, НАБУ, ДБР, Військову службу правопорядку у ЗСУ, Управління державної охорони України, а також органи охорони державного кордону (зокрема, прикордонні загони, окремі контрольно-пропускні пункти та авіаційні частини). Кожен із цих органів своєю ефективною діяльністю безпосередньо впливає на реальний стан національної безпеки та оборони країни.

Крім того, необхідно розглянути можливість внесення змін до чинного законодавства з метою включення до переліку правоохоронних органів, які здійснюють суттєвий вплив на забезпечення національної безпеки та оборони держави, СБУ та НГУ. Попри те, що ці органи формально не є правоохоронними, вони наділені правоохоронними функціями та відіграють важливу роль у формуванні й реалізації державної політики у сфері національної безпеки та оборони.

Висновки. Отже, правоохоронні органи відіграють ключову роль у забезпеченні національної безпеки та оборони України. Вони виконують функції запобігання, припинення та розслідування правопорушень, що загрожують державній безпеці. Аналіз законодавства свідчить про широкий спектр суб'єктів, що здійснюють правоохоронну діяльність, зокрема поліцію, прокуратуру, антикорупційні органи та військові формування.

Відсутність чіткого переліку правоохоронних органів у законодавстві створює проблеми правового та соціального захисту персоналу. Особливу увагу слід приділити боротьбі з корупцією, яка є однією з головних загроз національній безпеці. Важливим аспектом є координація діяльності між різними правоохоронними структурами та вдосконалення механізмів контролю за їхньою робо-

тою. Враховуючи сучасні виклики, необхідно підвищувати ефективність правоохоронної системи, розвивати законодавчі ініціативи та зміцнювати взаємодію між правоохоронними органами. В цілому, для посилення національної безпеки необхідне комплексне реформування системи правоохоронних органів та впровадження сучасних методів управління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>
2. Музичук О.М. Сучасний стан теоретичної розробки та законодавчого визначення поняття правоохоронних органів та їх переліку. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. Харків, 2009. № 44. С. 12–21.
3. Шуля Т.О. Правоохоронні органи в механізмі держави України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2004. 203 с.
4. Лавніченко О.В. Функції внутрішніх військ у загальній системі забезпечення національної безпеки України. *Честь і закон*. Харків, № 1 (40). 2012. С. 9–13
5. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>
6. Тацій В.Я. Визначення поняття та системи правоохоронних органів у концепції змін до Конституції України (концептуальні підходи). *Право України*. Київ, 2012. № 11–12. С. 233–240.
7. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
8. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>
9. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
10. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>
11. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 07.03.2002 р. № 3099-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14#Text>
12. Закон України «Про Національну гвардію України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>
13. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України від 04.03.1998 р. № 160/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80#Text>
14. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність». *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>
15. Забезпечення прикордонної безпеки правоохоронними органами системи МВС України в умовах воєнного стану: метод. рекомендації / кол. авт.: О. С. Юнін, В. В. Шаблюстий, В. С. Березняк, Ю. Б. Курилюк та ін. Дніпро : ДДУВС, 2024. 40 с.